

Drie modellen voor de relatie tussen Israël en de kerk

P.H.R. van Houwelingen

Introductie

Hoe zijn wij als christelijke gemeente verbonden met Israël? De relatie tussen Israël en de kerk is een thema dat op veel punten uiterst actueel blijkt te zijn. Zeker nu op 14 mei 2008 het 60-jarig bestaan van de staat Israël gevierd wordt, is bezinning op deze relatie noodzakelijk. Aan een fundamentele bezinning zijn wij in de gereformeerde traditie waarin ik ben opgegroeid echter nauwelijks toegekomen. Er is onder vrijgemaakt-gereformeerden wel veel nagedacht over en geleefd vanuit Gods verbond met ons¹, maar wij hebben eigenlijk niet zoveel met Israël. Ik heb dat eerlijk gezegd altijd een merkwaardige tegenstrijdigheid gevonden, want juist vanuit het verbond gezien kan niemand om Israël heen. Het fascinerende boek van A. van de Beek, *De kring om de Messias*, geeft tal van stimulansen om de relatie tussen Israël en de kerk verder te doordenken.²

In dit artikel schets ik een drietal theologische modellen om deze relatie te bepalen: ik noem ze achtereenvolgens het vervangingsmodel, het inlijvingsmodel en het vervullingsmodel. Natuurlijk zijn bij alle modellen nuanceringen mogelijk en zelfs noodzakelijk, maar het is ter wille van de voortgaande bezinning ook belangrijk om verschillende benaderingen helder van elkaar te onderscheiden. Ik laat daarom de nuanceringen achterwege om een schetsmatig overzicht te kunnen bieden van de belangrijkste benaderingen die binnen de gereformeerde traditie circuleren.

1. Het vervangingsmodel: de christelijke kerk is in de plaats van Israël gekomen

Volgens het Oude Testament was het volk Israël door de heilige God uitverkoren. Het is een heilig volk. Daarmee heeft het een aparte status gekregen in de wereld, anders dan welk ander volk ook. Dit voorrecht zou sinds de uitstorting van de Geest op Pinksteren zijn overgegaan op de nieuwtestamentische gemeente. Israël – dat Jezus Christus, Gods eniggeboren zoon, als de Messias heeft afgewezen – is vervangen door een nieuw Godsvolk, de christelijke kerk. Positief bij deze benadering is dat veel nadruk wordt gelegd op het feit dat Israël na de komst van Jezus de Messias in deze wereld niet op de oude voet kan doorgaan, alsof er niets gebeurd is. Door zijn dood en opstanding is inderdaad alles veranderd.

Maar er zijn ook drie belangrijke bezwaren:

- Teveel wordt gesuggereerd dat Israël voorgoed heeft afgedaan. Maar de christelijke kerk heeft nooit het Oude Testament willen laten vallen. God verstoot zijn volk niet (Rom. 11,1). Gods verbond is een eenheid, met zowel de oude als de nieuwe bedeling.
- Waartoe behoren de joodse christenen, zoals de gemeente van Jeruzalem? Van Jakobus de broer van de Heer, ook wel Jakobus de Rechtvaardige genoemd, is bekend dat hij tot vlak voor zijn dood als wetsgetrouwe jood de tempel heeft bezocht.
- Alle exclusivistische aanspraken van Gods volk (het enige ware volk) kunnen nu simpelweg op de kerk worden toegepast. Maar dat werkt alleen via Jezus Christus: de eretitel uit 1 Petrus 2,9-10 staan na de oproep om te komen tot de levende Steen!

Wat aan het vervangingsmodel teveel ontbreekt is de notie van de vervulling van wet en profeten met de komst van de Messias in deze wereld. Tegelijkertijd blijkt de Messias ook de vervulling te zijn van Israël als falende ‘zoon van God’. Men zou dan beter kunnen zeggen dat *Jezus Christus* in de plaats van Israël gekomen is, namelijk door zijn plaatsvervangend lijden en sterven.

Een variant van het vervangingsmodel dat aan deze bezwaren gedeeltelijk tegemoet komt is het voortzettings- of groeimodel: Gods kerk groeit van de jeugd naar de volwassenheid.³ Maar ook in deze benadering wordt gesuggereerd dat de 'Israëlperiode' min of meer achter ons ligt als een voorbijge fase in de kerkgeschiedenis. Kortom, in deze benaderingen is naar mijn mening *te weinig* aandacht voor de continuïteit van Gods verbond met mensen.

2. Het inlijvingsmodel: de christelijke kerk is in Israël ingelijfd

God blijft zijn uitverkoren volk trouw vanwege zijn verbond. Ook al heeft het grootste deel van Israël de Messias afgewezen, de Heilige zal zich in de toekomst over heel zijn volk ontfermen. Die ontferming toont God nu al aan veel niet-joden: door hun geloof en doop op naam van Jezus Christus worden zij in het verbond met Israël opgenomen. Zoals wilde takken op de edele olijfbboom geënt worden, zou de christelijke kerk in Israël zijn ingelijfd.

Positief bij deze benadering⁴ is dat aan het adagium van Paulus recht wordt gedaan: 'Eerst de jood en óók de Griek'. Het evangelie is niet bij ons begonnen. De apostel Paulus ging met opzet altijd eerst naar de synagoge om met de daar aanwezige joden te disputeren.

Maar ook hier zijn drie belangrijke bezwaren:

- Vaak wordt dit model gekoppeld aan het beeld van de olijfbboom uit Romeinen 11, maar Paulus ontwikkelt daar geen compleet model. Hij ziet *twee* bomen voor zich, de wilde en de edele olijf. Het gaat Paulus vooral om de takken die op de edele olijf geënt c.q. eruit weggebroken worden. Vers 16-17 noemt de saprijke wortel waaraan men deel heeft gekregen (*sunkoinoonos*), dat is de messiaanse belofte. Wat is die wortel van Israël? Abraham en de andere vaders, zoals meestal gezegd wordt? Maar dat kan niet los worden gezien van Abrahams zoon die de boom heiligt. "Niet u draagt de wortel, maar de wortel u". Opmerkelijk is dat de verheerlijkte Christus in het boek Openbaring de wortel van David genoemd wordt (Op.5,6; 22,16). Hij is niet alleen afkomstig uit de joden, maar Hij was altijd al de bron en de kracht van het volk. Hij gaat zelfs aan Abraham vooraf (verg. Joh.8,58). In ieder geval kan niet gezegd worden dat Israël of het joodse volk de wortel is die ons draagt.
- Leidt dit model niet tot een verkapte vorm van tweewegenleer? Is Christus alleen voor de niet-joden gekomen? Zijn wij als de proselieten, slechts toetreders tot Israël? Maar ook de jood Paulus moest gedoopt worden op de naam van Jezus Christus (Hnd.9,18).
- De uitdrukking "hen tellen als bij Israël ingelijfd" komt alleen in onze psalmberijming voor (87:4). In de onberijmde Psalm 87 staat dat de HEER de volken opschrijft, bij elkaar telt en ermee rekent dat ze in Sion geboren zijn. Huisgenoten van God!

Kortom, er wordt mijns inziens juist *teveel* continuïteit gesuggereerd als de christelijke kerk bij Israël zou zijn ingelijfd. Men kan dan beter zeggen dat de kerk *bij Jezus Christus* is ingelijfd: namelijk via de doop, dat wil zeggen doordat wij worden ondergedompeld in zijn dood en opstanding (Rom.6). De paulinische uitdrukking 'in Christus' geeft prachtig weer hoe intensief voor alle christenen de geloofsverbondenheid is met onze Heer.

3. Het vervullingsmodel: Jezus Christus, de Messias van Israël, is de Redder van de wereld

Een positie die beide lijnen van hun eenzijdigheid ontdoet en samenvoegt is die van wat ik betitel als het vervullingsmodel. Jezus Christus was niet gekomen om wet en profeten te ontbinden, maar om die te vervullen. Zijn liefde is de vervulling van de thora. Zo kwam Hij ook om Israël te vervullen. In plaats van en namens het volk ging Hij de weg van de

gerechtigheid. Tot en met de kruisdood, het ondergaan van Gods vloek over ieder die niet doet wat in het boek der wet geschreven staat. Alle toetreders zijn welkom bij God, die zich ook over niet-joden ontfermt en wiens naam ook over de volken is uitgeroepen. Rondom de centrale figuur van Jezus Christus groepeerde zich een compleet Godsvolk.

God concentreerde het volk Israël in een persoon die wel de weg van de gerechtigheid gaat en tevens voor de schuld van anderen betaalt (zoals de lijdende knecht bij Jesaja, de mensenzoon bij Daniël). Dat schept ruimte voor alle mensen die zich bekeren en zich laten dopen op de naam van Jezus Christus. Hij is namelijk wel *uit* de joden, maar niet *van* de joden. De eerste dopelingen waren joods, maar daarbij is het goddank niet gebleven! Zo kan die ene persoon weer uitgroeien tot een compleet Godsvolk, bestaande uit joden en niet-joden, volgens de regel: eerst de jood maar óók de Griek (dit kan zelfs Gods bedoeling genoemd worden, zie Hnd.13,46).

Tekstgegevens bij het vervullingsmodel

Johannes 10: Ik heb nog andere schapen, zegt de goede Herder, niet afkomstig uit de stal van het orthodoxe jodendom. Ook die moet Ik leiden en zij zullen naar mijn stem horen en het zal worden één kudde, één herder. Beslissend is het luisteren naar de stem van Jezus Christus.

Romeinen 11: De groei van het aantal niet-joodse gelovigen is volgens Paulus vervlochten met de toekomst van Israël. Vers 13: 'Ik spreek tot jullie, uit de volken, als apostel voor de volken'. Dat is blijkbaar het perspectief van waaruit Paulus spreekt over het geheim van Israëls toekomst. Gods ontferming was eerst over Israël, nu blijkbaar over de volken en waarom dan straks niet opnieuw over Israël? Mogelijk verwachtte Paulus dat God de bekeerde heidenen als een middel ging gebruiken om Israël tot bekering te brengen. Dat wil zeggen door hun voorbede en hun christelijk gedrag⁵. Maar Sion is het centrum van Gods heilswerk!

Efeziërs 2,19: Niet-joodse gelovigen zijn medeburgers van de heiligen (=de gelovigen uit Israël), en zo huisgenoten van God: de christelijke familie. Samen vormen joden en niet-joden een gebouw op christelijke grondslag, de nieuwtestamentische tempelwoning van God.

Efeziërs 6,2: De bijbelse belofte van lang leven *in het land* [OT: dat de HEER u geeft], verbonden aan het vijfde gebod, wordt door Paulus uitgebreid tot een lang leven *op aarde*. De christelijke kerk heeft dus een geheel eigensoortige landbelofte meegekregen.

Hebreeën: Land, tempel en stad zijn niet beneden maar boven én voor ons toekomstig. Zie vooral Hebreeën 12,14: Wij hebben hier geen blijvende stad, maar wij zoeken de toekomstige⁶. Het nieuwe Jeruzalem daalt volgens het boek Openbaring dan ook van bovenaf op aarde neer.

Concretisering van het vervullingsmodel

Van ieder mens wordt een complete ommekeer gevraagd. Allereerst voor de joden: een heroriëntatie van hun geloof in God, namelijk door de erkenning dat Jezus de Messias de enige weg naar de Vader is. Maar dan ook voor de niet-joden: een nieuwe geloofsoriëntatie op de God van Israël, via Jezus de Messias die de Redder van de wereld is. Zo begint een nieuw Godsvolk met Jezus Christus als hart, bron en wortel. Het gelovige Israël is de binnenste 'kring om de Messias'; daaromheen komen de Arabische christenen; en daaromheen de niet-joodse gelovigen (naar A.v.d. Beek). Iedere kring wordt gevoed door en is gericht op de verwante achterblijvers. Daarom kan misschien de evangelieverkondiging aan het joodse volk het beste worden uitgevoerd door hun Messiasbelijdende volksgenoten. Wat we in ieder geval met orthodoxe joden kunnen uitwisselen is de uitleg van de heilige Schrift, hoewel de apostel Paulus erop wijst dat er bij het lezen van de thora een sluier over hun hart ligt, zolang zij zich niet tot de Heer wenden (2 Kor.3,15-16).

Wat te zeggen van de Messiasbelijdende gemeente Beth-Yeshua te Amsterdam, die o.a. de sabbat, de spijswetten en de besnijdenis praktiseert? Dit lijkt me niet noodzakelijk, maar wel geoorloofd zolang het behulpzaam is om *als jood* de Messias van Israël te belijden als Redder van de wereld. Zie vooral wat de jood Paulus schrijft in Galaten 5,6: Want bij Christus Jezus legt besnijdenis geen enkel gewicht in de schaal en evenmin onbesneden zijn: bij Hem telt geloof dat gevoed wordt door liefde (namelijk de onderlinge liefde tussen besnedenen en onbesnedenen). In Christus wordt de joodse identiteit niet genegeerd maar gerelativeerd. Zo kunnen zelfs de grootste verschillen tussen mensen overstegen worden.

De bijbelse verwachting van een hemels Jeruzalem op aarde begrenst enerzijds de betekenis van het aardse Jeruzalem maar sluit die betekenis anderzijds niet uit. Toch zou juist een stad als Jeruzalem, gezien de naam, het wereldcentrum van bijbelse *sjaloom* moeten zijn. De politiek van de staat Israël krijgt hiermee een lastige opgave⁷. Geen joods exclusivisme. Geen onrechtvaardige landhonger. Geen pesterijen van Palestijnen, hetzij christen hetzij moslim! Messiasbelijdende joden en Arabische christenen (de twee binnenste kringen om de Messias) zouden naar mijn overtuiging gezamenlijke voortrekkers kunnen zijn van kerkelijke eenheid op wereldniveau, in de belijdenis van Jezus de Messias als Redder van de wereld.

Afsluiting

In het licht van het door mij bepleite vervullingsmodel, wil ik tenslotte nog een aanpassing van twee bekende oneliners in overweging geven. Ten eerste: 'Onopgeefbare verbondenheid van de kerk met Israël' zou moeten worden: 'Onopgeefbare verbondenheid van de kerk met de *Messias* van Israël'. Ten tweede: 'Jeruzalem als de ongedeelde hoofdstad van Israël' zou moeten worden: 'Het *nieuwe* Jeruzalem als de *gedeelde* hoofdstad van Gods koninkrijk'.

Prof.dr. P.H.R. van Houwelingen is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit te Kampen, Nederland.

De inhoud van dit artikel verscheen in De Reformatie 83 (2008): 357-359. Een Engelse versie is onder de titel 'Israel and the church. Three models for the relationship' gepubliceerd in Lux Mundi 27.1 (2008): 16-19.

Noten:

¹ Zie voor een bijbels-theologische bezinning rond dit thema: H. de Jong, *Van oud naar nieuw. De ontwikkelingsgang van het Oude naar het Nieuwe Testament*. Kampen: Kok, 2002. Op 4 december 2007 organiseerde het Nederlands Dagblad een publiek debat naar aanleiding van een tamelijk kritische krantenrecensie door De Jong van het boek *Hoop voor Israël* (zie noot 4). Dit artikel is ontstaan als bijdrage aan het ND-debat.

² A. van de Beek, *De kring om de Messias. Israël als volk van de lijdende Heer*. Zoetermeer: Meinema, 2002. Zie ook ook J. Douma, 'De plaats van Israël in Romeinen 9-11', in: H.J. Boiten (eindred.), *Er staat geschreven... Er is geschied*. Groningen: Bond van Mannenverenigingen op Gereformeerde Grondslag, 1986, p. 164-169; G.C. den Hertog, *Gedeelde hoop. Israël en de kerk op de weg der verwachting* (Reformatorische Stemmen). Enschede: Willem de Zwijgerstichting, 2003.

³ R. Th. de Boer, *Israël niet te vergeten. Joodse volk en kerk in bijbels licht*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre, 1988, p.138-142, onder verwijzing naar J.A. van Delden, *Israël is Gods volk!* Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1985.

⁴ Het inlijvingsmodel, zoals ik dat noem, wordt recent bepleit in: M.C. Mulder & A. Noordegraaf (red.), *Hoop voor Israël. Perspectieven uit Handelingen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2007. Een publicatie van het Centrum voor Israëlstudies (CIS), door mij besproken in *De Reformatie* 82 (2008): 341-343.

⁵ Het veelbesproken vers 25 stelt een (onbuigzaam) *deel van Israël* tegenover *heel Israël*. In beide gevallen moet hetzelfde Israël bedoeld zijn. Zoals er hopelijk een volheid van de heidenen komt (verg. Lc.21,24), zo valt ook een volheid van Israël te verwachten (zie vers 12). Met volheid is het volle getal bedoeld, het grote geheel van Israël en van de heidenvolken, niet iedereen hoofd voor hoofd. Het maakt dan per saldo niet zoveel verschil meer of vers 26a temporeel (dan zal Israël behouden worden) dan wel modaal (zo zal Israël behouden worden) wordt opgevat. Wanneer aan de voorwaarde van het ingaan van de heidenen is voldaan, zal heel Israël behouden worden. Vers 26b-27 citeert een Jesaja-prophetie: de Redder van de volken keert zich om naar Sion. “Niets is noodzakelijker dan dat de heidenen door de Messias Jezus binnenstromen in Israël en dat zij hoopvol gaan bidden voor de ontferming over het verharde deel van Israël en dit deel afgunstig proberen te maken” (J. van Bruggen, *Romeinen. Christenen tussen stad en synagoge* (CNT). Kampen: Kok, 2006, p.174). In plaats van ‘door de Messias binnenstromen in Israël’ zou ik liever zeggen: ‘in geloof toestromen naar Jezus Christus, de Messias van Israël, die de Redder van de wereld is’. Volgens een bekende Jesajaprophetie wordt de wortel van Isai immers als een vaandel voor de volken (Js.11,10).

⁶ P.H.R. van Houwelingen, ‘Wij hebben hier geen blijvende stad’, in: *De Reformatie* 79 (2003): 49-52.

⁷ Zie Gary M. Burge, *Whose Land? Whose Promise? What Christians Are Not being Told about Israel and the Palestinians*. Cleveland: Pilgrim Press, 2003.